

Landbrugets politiske magt – myte eller realitet?

Denne artikel er tidligere bragt i tidsskriftet *Økonomi & Politik* i 2009, men her tilføjet en kort opdatering af den seneste udvikling. Tilføjelsen er samtidig at opfatte som en perspektivering i forhold til fremtiden.

Det danske landbrug har op gennem det 20. århundrede haft stor politisk indflydelse, primært fordi landbruget helt frem til 1970'erne havde en afgørende økonomisk betydning for det danske samfund. Samtidig har landbruget via en hierarkisk organisation og en række stærke lederskikkelser med stor dygtighed evnet at promovere dets ønsker og krav. Selv om den såkaldte "mester-lobby" på Axelborg er blevet mindre magtfuld i løbet af de seneste årtier, så har den fortsat en betydelig indflydelse, både fordi landbrugserhvervet stadig har betydning for den danske økonomi, men nok så meget fordi landbrugets politiske ledelse har navigeret dygtigt trods landbrugets stigende politiske marginalisering. Den traditionelle goodwill blandt de politiske partier og i befolkningen er imidlertid indiskutabelt blevet mindre i takt med, at samfundet har stillet nye krav til landbruget.

Indledning

Landbruget har meget stor politisk indflydelse i Danmark. I årtier har "mester-lobbyen" fra Axelborg sikret landbruget en politisk indflydelse, der overstiger erhvervets betydning for det danske samfund. Det har der været bred enighed om blandt historikere, politologer, økonomer, journalister og andre, der har interesseret sig for emnet. Men er det korrekt? Er landbrugets politiske indflydelse særlig stor længere, og hvis det ikke er tilfældet, hvilke grunde kan der i så fald være til det?

Sigtet med denne artikel er at nuancere opfattelsen af, hvordan landbrugets indflydelse har udviklet sig over tid. Det er kendetegnende, at der er flere som har haft meninger om landbrugets magt, end der er, som har lavet undersøgelser af det. Dette illustreres af, at magtudredningen, der udkom i 2003, stort set ikke forholder sig til landbrugets direkte og indirekte politiske indflydelse. I bindet *Hvem skriver lovene? Interesseorganisationer og politiske beslutninger* skrevet af Peter Munk Christiansen med flere er landbrugsorganisationerne stort set fraværende, mens fokus er rettet mod andre interesseorganisationer,

især LO og DA. Der mangler således fortsat en mere sammenhængende undersøgelse af landbrugets politiske indflydelse i efterkrigstiden, mens perioden frem til midten af det 20. århundrede er nogenlunde dækket.¹ Denne artikel skal derfor læses som et bidrag til et emne, der trænger til at blive undersøgt nærmere.

For at gøre et meningsfuldt forsøg på at forholde sig til landbrugets politiske indflydelse, er man nødt til at forholde sig til, hvordan det danske landbrug overhovedet fik skabt en stærk politisk position i Danmark. Hovedargumentet i artiklen er, at landbrugets historiske betydning for den danske samfundsøkonomi førte til en stærk politisk magtposition. En magtposition, som også i væsentlig grad kan forklares ud fra de samarbejds- og forhandlingsinstitutioner, der blev udviklet mellem landbrugets organisationer og statsmagten repræsenteret ved Landbrugsministeriet. Landbruget har desuden traditionelt været kendetegnet ved at have haft meget markante ledere, som har haft betydning for opbygningen og udviklingen af de politiske samarbejdsinstitutioner. Uden at overdrive betydningen af den menneskelige faktor er det nødvendigt at se på nogle få centrale aktørers betydning for landbrugets politiske indflydelse. Det er først inden for de seneste to-tre årtier, at disse samarbejdsinstitutioner mellem landbrug og stat er blevet opløst ved, at andre interesser og politiske agendaer er blevet inddraget. Men fortsat har landbruget via sine organisationer politisk indflydelse, selv om indflydelsen indiskutabelt har været stærkt faldende og selv om indflydelseskanalerne er blevet ændret gennem tiden.

Begrebet “magt” er et af de mest omdiskuterede inden for samfundsvidenskaberne og historiefaget.² En række store teoretikere med Marx, Weber og Foucault i spidsen har bidraget med forskellige opfattelser af, hvad “magt” er, og hvilken betydning “magt” har. Formålet med denne artikel er ikke at deltage i denne fortsatte debat, men at forholde sig til betydningen af den “magt”, som landbrugets organisationer har haft i efterkrigstiden. Alligevel er det vigtigt at gøre sig klart, hvad der her menes med magt. *Den Store Danske Encyklopædis* brede magtdefinition er

“... en persons eller en samfundsmæssig institutions evne til at sætte sin vilje igennem eller nå sine mål ved at kontrollere, påtvinge, manipulere, overtale eller på anden måde øve indflydelse på andres adfærd, uanset om dette sker frivilligt eller ej.”

Den politiske indflydelse ses altså i direkte sammenhæng med aktive handlinger, der har til formål at opnå magt. Frølund Thomsen har i forlængelse heraf understreget, at “magt” skal ses som forskellige samfundsgruppers kamp om at få del i de knappe ressourcer, og at det er lykkedes visse samfundsgrupper

at opnå flere privilegier end andre. I den forbindelse henviser han specifikt til, at landbruget traditionelt har været dygtig til at få del i de statslige tilskud. Endelig påpeger han, at man i forbindelse med “magt” både må forholde sig til, hvordan magten defineres, og hvordan magten fordeles mellem forskellige samfundsmæssige aktører.³ I denne artikel foretages der især en vurdering af, om det er lykkedes landbruget som samfundsgruppe at opnå særlige samfundsprivilegier, hvilke forklaringer der kan være på dette, og hvordan det har ændret sig gennem de seneste årtier.

Landbrugets indflydelse frem til midten af det 20. århundrede

Landbruget i Danmark har siden slutningen af 1800-tallet haft en helt central betydning for den danske samfundsøkonomi. Overgangen til “det moderne landbrug” fra 1880’erne betød en intensiveret landbrugsproduktion, hvor landmændenes hovedindtjening kom fra salget af animalske produkter – fortrinsvis smør og svinekød. Markproduktionen blev hovedsageligt brugt som foder, og der blev importeret korn og foderstoffer til at øge husdyrproduktionen. I første halvdel af 1900-tallet var der omkring 200.000 gårde i Danmark, og de ejede i fællesskab de fleste mejerier og slagterier. Landbruget var på den måde gået over til en produktionsform, hvor fødevarerne blev forædlet og solgt, mens en stor del af foderet blev indkøbt. Næsten hele forarbejdningen og salget blev foretaget af andelsvirksomheder, mens en mindre del af indkøbene blev foretaget i fællesskab. Andelsselskaberne var fra begyndelsen afgørende for den danske eksport af fødevarer, der hovedsageligt blev sendt til Storbritannien. Eksporten af landbrugsvarer udgjorde mere end 75 procent af Danmarks samlede eksport helt frem til 1950’erne, ligesom omkring en tredjedel af befolkningen boede på landet og omkring en fjerdedel af de erhvervsaktive arbejdede ved landbruget.⁴ Det gav stor økonomisk og politisk magt, fordi landbruget altså var det helt centrale erhverv i Danmark.

Men det var først med dannelsen af Landbrugsraadet i 1919 som en paraplyorganisation for Landboforeningerne, Andelsudvalget og Landhusholdningsselskabet, at landbruget for alvor forsøgte at samle sine politiske interesser. Rådet skulle koordinere landbrugets interesser over for industrien og over for regeringen, men det fik i de første år kun beskedent indflydelse, blandt andet fordi Husmandsforeningerne stod udenfor. Dog var den indirekte betydning stor, idet rådets første præsident, Thomas Madsen-Mygdal, i 1920 blev landbrugsminister og senere i perioden 1926-1929 statsminister. Især som landbrugsminister videreførte han de bestræbelser, som han i 1919 havde påbegyndt som præsident for Landbrugsraadet.⁵ Som udgangspunkt ønskede landbrugets ledelse, at der var et frit marked for fødevarer, men i realiteten var dette ikke på noget tids-

Tilstaaelse for Modtagelsen af en Anmeldelse af et Varemærke.

Kv Skoleforstander og Mejerier Nels Pedersen af
Sælleuid Landbrugsskole har idag Kl. 10 i Overens-
stemmelse med Lov om Beskyttelse for Varemærker af 11te April 1890 § 3
anmeldt vedhæftede Varemærke (Journal A Nr. 294 —190/) til Registrering
og betalt 40 Kr. i Registreringsafgift.

Kontoret for Indregistrering af Varemærker, København, den 7de Oktober 1901

J. R.
J. Jørgensen

Afbildning af Mærket.

Figur 1. Lurpakmærket, der blev registreret i 1901, er ikke kun et symbol på landbrugets forsøg på at højne kvaliteten af eksportvarerene, men også på det tidlige samarbejde mellem landbruget og Rigsdagen. Således blev det i 1906 – på landbrugets opfordring – gjort lovpligtigt at tilslutte sig Lurmærke-ordningen. Kilde: Erhvervsarkivet: Andelsudvalgets Arkiv.

punkt tilfældet. Landbrugets organisationer søgte i begyndelsen af det 20. århundrede selv at stå for afsætningen af sine varer, men staten hjalp til med forskning, kvalitetsudvikling og eksportstøtte. Og ved løbende at gennemføre en lovgivning, der skulle sikre kvaliteten på de danske landbrugsvarer. Staten

havde store interesser i eksporten og kunne derfor ikke lade det være op til erhvervet alene at sikre landets økonomiske interesser.⁶ Det var staten, der var garant for kvaliteten på eksportvarerne, og i 1896 blev Landbrugsministeriet oprettet som det første danske erhvervsministerium. Organiseringen i andels-selskaber kom til at styre en stor del af produktionen, og det var landbrugets egne organisationer, der rådgav og kontrollerede bønderne, mens staten fulgte med på sidelinjen. Både oppefra – fra regeringen – og nedefra – fra landbrugets organisationer – blev markedet for fødevarer styret og kontrolleret for at sikre kvaliteten og høje priser. Man var ikke interesseret i, at landmændene og de enkelte slagterier og mejerier skulle optræde som selvstændige udbydere på et helt frit marked, fordi det kunne medføre dårlig kvalitet og true Englands-eksporten.⁷ Efter de mange reguleringer, som var blevet indført under Første Verdenskrig, krævede Landbrugsraadet i årene efter krigen, at der blev dereguleret, og at man skulle genskabe frie markeder for landbrugsvarer. Men det var især den internationale handel med fødevarer, der skulle genskabes, fordi det var en nødvendig forudsætning for, at det danske landbrug kunne afsætte sine produkter. Landbrugsproduktionens eksportandel har siden begyndelsen af 1900-tallet været på omkring to tredjedele, så udenlandske markeder har haft en afgørende betydning for landbrugets udvikling.

I begyndelsen af 1930'erne var der en alvorlig økonomisk krise i Europa og USA, som slog hårdt igennem i Danmark. Krisen for landbruget skyldtes, at det var svært at afsætte varer til Tyskland og England, fordi der blev indført forskellige toldbarrierer og importrestriktioner. Det førte til kraftige prisfald på landbrugsvarer i 1931-32, og de danske landmænd reagerede som landmændene i andre europæiske lande med at øge produktionen markant. Det førte til yderligere prisfald, og krisen udfordrede landbrugsorganisationernes hidtidige ønsker om en liberal frihandelspolitik. Der var et stort behov for at ryste posen og komme op med nye ideer, for problemet kunne ikke løses ud fra gammelkendte modeller. I ledelsen hos Landboforeningerne og Husmandsforeningerne begyndte en erkendelse at brede sig af, at produktionsstyring og kontrol var nødvendig, hvis landbrugets økonomi skulle forbedres. En erkendelse, der blev bakket op i Landbrugsraadets præsidium, hvor de magtfulde formænd for andelsslagterierne og andelsmejerierne var medlemmer. Krisen medførte et stærkt stigende samspil mellem landbrugsorganisationerne og myndighederne om indførelse og implementering af økonomiske ordninger for landbruget. En vigtig forudsætning var, at Husmandsforeningerne i 1932 blev medlem af Landbrugsraadet, som derefter blev landbrugets fælles organ i forhandlingerne med regeringen. En anden vigtig forudsætning var, at landboforeningernes nye pragmatiske formand, Henrik Hauch, overtog styringen i Landbrugsraadet.⁸

Jacob A. Buksti har tillagt 1930'erne en meget stor betydning for opbygningen af en meget stærk forhandlingsinstitution mellem regeringen repræsenteret ved Landbrugsministeriet og Landbrugsraadet.⁹

“Landbrugspolitikken var således på denne baggrund helt frem til de senere år forbeholdt dem, der havde en direkte interesse deri. Det gjaldt om at fremme landbrugets interesser og sikre afsætningen af landbrugets produkter. Det var alle enige om. Skiftende landbrugsministre opfattede sig som regel som erhvervets repræsentant i regeringen. Han var normalt selv landmand eller tilknyttet landbruget ligesom de øvrige politikere, der beskæftigede sig med landbrugets forhold, også var det.”¹⁰

Opfattelsen skal ses i forlængelse af Bukstis understregning af, at landbrugets politiske indflydelse er blevet udbygget i krisetider, fordi regeringen her har været nødt til at gennemføre reguleringer og finde frem til politiske løsninger i fællesskab med organisationerne. Og fordi – som påpeget af Flemming Just – at den siddende regering på den måde sikrede sig mod kritik og direkte modstand fra landbruget og Venstre.¹¹ I 1930'erne og under krigen blev der etableret et meget tæt politisk samarbejde mellem Landbrugsraadets præsident, Henrik Hauch, og den socialdemokratiske landbrugsminister, Kristen Bording, der selv var landmand. Bording blev bindeleddet mellem Landbrugsraadet og regeringen – både i Stauning-Munch-regeringen i årene 1929-1940 og i samlingsregeringen under besættelsen 1940-1943. Hauchs rolle i dette samarbejde var at sikre opbakning hos de mere aktivistiske medlemmer af Landbrugsraadet bag de aftaler, der blev indgået med regeringen. Samtidig sikrede han, at landbrugspolitikken blev accepteret af Venstre, for hvilket parti han gennem 25 år var et centralt placeret medlem af Rigsdagen, blandt andet som formand for Landstingets finansudvalg samt medlem af den første samlingsregering under besættelsen.¹²

Betydningen af dette centraliserede arrangement var, at det var Landbrugsraadet og de tilknyttede organisationer, der indgik i et tæt landbrugspolitisk fællesskab med Landbrugsministeriet. Det var dem, der nærmest fik monopol på at forhandle med ministeriet. Da Husmandsforeningerne i 1939 trådte ud af rådet, deltog det kun i beskedent omfang i forhandlingerne og samarbejdet mellem Landbrugsministeriet og Landbrugsraadet. Andre organisationer som for eksempel Landbrugernes Sammenslutning (LS) blev holdt helt ude, og deres krav kom aldrig på den politiske dagsorden, fordi det lå uden for interesserne i forhandlingsinstitutionen. Under besættelsen trådte forhandlere fra det tyske ernærings- og landbrugsministerium ind i dette landbrugspolitiske fællesskab, fordi dette ministerium havde hovedansvaret for at styre den dan-

ske økonomi, og her regnede man uden sammenligning landbrugsproduktionen og -eksporten som det vigtigste i Danmark. Der var fælles interesser i at maksimere produktionen af landbrugsvarer, og man havde fra tysk side intet ønske om at overtage kontrollen med produktionen og forbruget i Danmark, så længe landbrugsorganisationerne varetog dette effektivt. På den baggrund kan det lidt forenklet konstateres, at den eksisterende landbrugspolitiske forhandlingsinstitution mellem Landbrugsraadet og Landbrugsministeriet nærmest blev styrket under krigen. Besættelsesmagtens økonomiske myndigheder trådte uden problemer ind som tredje part, og alle havde en interesse i at holde institutionen kørende, fordi den var til alles fordel.¹³

Landbrugets indflydelse i efterkrigstiden

Anden del af ovenstående Buksti-citat er værd at bide mærke i, fordi han nok tog afsæt i Hauch-Bording-alliancen fra 1930'erne og under besættelsen, men mente, at dette tætte samarbejde mellem Landbrugsraadets ledelse og den siddende landbrugsminister fortsatte helt frem til "de senere år". Dette hang i væsentlig grad sammen med, at

“... landbrugsministeriet stod for det juridisk-forvaltningsmæssige, mens landbrugets organisationer varetog de landbrugsfaglige og erhvervsøkonomiske opgaver. Landbrugsraadet var derfor ikke kun en politisk medspiller, men var afgørende katalysator i et næsten lukket politisk system med Landbrugsministeriet som klientministerium under sig. Magten lå på Axelborg, og der blev knapt nok sat spørgsmålstegn ved den”.¹⁴

Op gennem 1930'erne udviklede organisationer tilknyttet Landbrugsraadet deres administrative kapacitet betydeligt. Derfor blev forvaltningen af de forskellige centraliserede landbrugsordninger placeret hos landbrugsorganisationerne, ligesom det var på Axelborg, at den landbrugsfaglige ekspertise befandt sig. Samtidig betød landbrugsorganisationernes kontrol og styring med de forskellige landbrugsordninger – herunder især de såkaldte eksportudvalg, som af regeringen havde fået monopol på eksporten af landbrugsvarer – at organisationer tilknyttet Landbrugsraadet opbyggede fonde med meget store midler. Disse fondsmidler kunne efterhånden benyttes til alle formål, der tjente landbrugets interesser – herunder organisationernes sekretariater.¹⁵ Det medførte, at Landbrugsraadet og de tilknyttede organisationer helt frem til 1970'erne stod stærkt i forhold til Landbrugsministeriet og den siddende minister. Det var først på dette sene tidspunkt, at ministeriet opbyggede et selvstændigt forvaltningsapparat, der kunne varetage opgaverne med at styre landbrugsordningerne.¹⁶ Alligevel er det en tilsnigelse, når Buksti anfører, at

Landbrugsministeriet var et klientministerium under Landbrugsraadet, men indiskutabelt er det, at landbrugets organisationer gennem flere årtier efter krigen havde meget stor indflydelse på udformningen og gennemførelsen af landbrugspolitikken i Danmark.

Perioden efter krigens afslutning er kendetegnet ved store forandringer inden for det danske landbrug, som kan koges ned til tre overordnede udviklingstræk:

- Der har været en kraftig mekanisering og en stærk rationalisering,
- der har været en markant specialisering, og
- der har været en voldsom strukturudvikling i forhold til gårdenes antal og størrelse.

Disse kendetegn ved landbrugets udvikling har indbyrdes påvirket hinanden, og udviklingen stoppede ikke i begyndelsen af 1970'erne med Danmark indtræden i EF – nærmest tværtimod. Meget kort kan det konstateres, at antallet af fuldtidslandbrug i Danmark er styrtdykket i perioden siden midten af 1900-tallet, hvor den omfattende mekanisering og automatisering begyndte. I 1950 var der omkring 200.000 fuldtidsbrug, mens dette tal i 2007 var faldet til omkring 15.000. Samtidig faldt antallet af fuldtidsbeskæftigede inden for landbruget i den samme periode fra cirka 400.000 til knap 60.000.¹⁷ Derfor er de enkelte brug blevet meget markant større. I 1960 havde danske gårde i gennemsnit et jordtilliggende på 15,8 hektar, mens det i 1995 var steget til 40,7 hektar. I 2007 havde meget få fuldtidslandbrug mindre end 50 hektar, og 4.155 bedrifter havde mere end 100 hektar.¹⁸ Sideløbende med denne udvikling er produktionen på landbrugene blevet specialiseret i helt utrolig grad. Hvor det frem til begyndelsen af 1960'erne var almindeligt med en blandingsproduktion med malkekvæg, svin, høns, lidt salgsafgrøder med mere, er dette billede helt forandret. Man kan i dag dårligt tale om et samlet landbrug, fordi den enkelte landmand udelukkende producerer mælk, svin, salgsafgrøder et cetera. Ja faktisk er specialiseringen endnu mere udtalt, idet landmænd for eksempel normalt ikke producerer alle slags svin, men kun smågrise eller fedesvin. Det betyder, at den enkelte landmand mere definerer sig selv som mælkeproducent, smågriseproducent, kartoffelavler og så videre end som landmand. Uden at komme nærmere ind på baggrunden for denne udvikling kan det konstateres, at der siden 1966 har været en årlig produktivitetstigning på 6,7 procent. Det betyder at hver enkelt landmand i 2007 producerede omkring 14 gange flere fødevarer end i 1966.¹⁹ Det er på den baggrund svært at sammenligne det nutidige danske landbrug med det, der var for blot nogle få årtier siden.

Det vigtigste politik-område for det danske landbrug i efterkrigstiden har

været de internationale markedsforhold, der til tider har været meget vanskelige. Fra begyndelsen af 1950'erne, hvor landbruget igen var kommet sig efter krigen, var der stigende problemer med at afsætte varerne grundet protektionistisk politik mange steder i Europa, og man måtte derfor igen indgå bilaterale handelsaftaler med andre lande, hvor især aftalen med England var afgørende for landbruget. Henrik Hauch blev fra 1947 afløst som formand for Landboforeningerne, og i 1950 trak han sig som 74-årig som præsident i Landbrugsraadet for at blive landbrugsminister i Erik Eriksens VK-regering. Det førte i 1951 til et meget markant opgør med efterfølgeren, Hans Pinstруп, der samtidig var medlem af Folketinget for Venstre. Konkret drejede opgøret sig om, at regeringen gennemførte en række besparelser, der især ramte landbruget, hvilket Pinstруп gik stærkt og højlydt imod.²⁰ Mere generelt var der tale om et klart stilskifte, som fik betydning for landbrugets politiske indflydelse i hele perioden frem til 1960, hvor Pinstруп sad som præsident i Landbrugsraadet. I *Den Store Danske Encyklopædi* afsluttes den korte beskrivelse af Pinstруп med den negative konstatering: "Agrarpolitisk forurettethed og mangel på politisk tæft forkortede hans karriere". Denne sønderlemmende kritik hænger sammen med, at landbruget i tiåret med Pinstруп som leder blev trængt hårdt af industrien og lønmodtagerne. Samtidig blev Landbrugsraadet presset indefra, idet andelsorganisationerne i fællesskab med Landboforeningerne på Øerne samt Husmandsforeningerne i 1959 dannede Landbrugets Afsætningsråd. Det skulle erstatte Landbrugsraadet, der blev kritiseret for ikke at gøre nok for at afsætte landbrugets produkter på hjemmemarkedet og på eksportmarkederne.²¹ Dette åbne opgør var afgørende for, at Pinstруп i 1959-60 trak sig og overlod tøjlerne til Anders Andersen, som siden 1953 havde været medlem af Folketinget for Venstre. Med ham som præsident blev Landbrugsraadet igen samlet som det organ, der udtrykte det samlede landbrugs holdninger. "Det var landbruget, der talte, når Landbrugsraadets præsident, Anders Andersen, talte ...", som Claus Bjørn har udtrykt det,²² og det var afgørende op gennem 1960'erne. Danmark var placeret "i EF's ventesaal", og Andersen formåede at placere landbrugets krav om EF-medlemskab som det vigtigste argument for, at Danmark skulle søge om optagelse i fællesskabet. Samtidig formåede han at forene landbruget, selv om der fortsat var intern politisk uenighed.

Hovedspørgsmålet i 1950'erne og 1960'erne var, hvordan Danmark skulle placeres mellem de to europæiske markedsblokke, og om landbruget skulle gå ind for dansk EF-medlemskab eller ej. Den altafgørende hovedinteresse for dansk landbrug var, at der var fri handel med landbrugsvarer i Europa, og at Danmark pressede på for liberaliseringer. Oprettelsen af OEEC i 1948 trak i den rigtige retning, idet hovedformålet – ud over at styre Marshall-hjælpen – var at øge det europæiske handelssamarbejde. Som et lille land med en åben

Figur 2. Landbrugets store eksportindtægter har historisk affødt en opfattelse af, at hvad der var godt for landbruget, var godt for Danmark. Her ironiseres der dog over landbrugets ikke ubetydelige selvbevidsthed under 1. verdenskrig:

“– Naar bare a’ Regering vil gi’ os, hvad vi forlanger, er der saamænd ingen a’ vos, der skal lægge den et Halmstraa i Vejen!”.

Kilde: Klods Hans 1917, Nr. 16, s. 3. Tegner: Eigil Petersen.

økonomi var Danmark interesseret i øget frihandel, men dog med visse forbehold. Industriens organisationer var som i 1930'erne noget bekymrede ved at åbne grænserne for industrivarer, mens landbrugets organisationer under Landbrugsraadet var interesseret i, at forskellige handelsbarrierer blev fjernet. I første halvdel af 1950'erne oplevede landbruget i Danmark en markant

opgang. Samtidig var det klart, at landbrugets og landets økonomi var meget følsomt. England var det helt dominerende hovedmarked for den danske landbrugseksport, og den helt afgørende del af landets eksportindtjening bestod fortsat i midten af 1950'erne af to varetyper, nemlig smør og svinekød. Selv om det danske samfund var i en kraftig forandringsfase, så var landbruget fortsat Danmarks absolutte hovederhverv, både beskæftigelses- og indtjeningsmæssigt. Da England i 1956 indførte en 20 procent importtold på svinekød fra ikke-Commonwealth-lande, blev det danske landbrug hårdt ramt. Opbremningen betød, at prisen på smør i 1956-57 faldt til det halve, mens prisen på svinekød faldt med en fjerdedel. Samlet betød udviklingen, at den danske regering valgte at give landbruget eksportstøtte, og det illustrerer de vanskelige handelsforhold i slutningen af 1950'erne, at den britiske importbegrænsning ikke blev fulgt op af en tilsvarende dansk importtold på britiske varer.²³

Tyskland var det andet hovedmarked for danske landbrugsvarer. Derfor var problemerne for det danske landbrug meget tydelige omkring 1956-57, idet to markedsblokke i Europa var ved at tegne sig. De skiftende danske regeringer ønskede op gennem 1950'erne – godt støttet af Landbrugsraadet og mindre helhjertet af industriens organisationer – at OEEC ville udvikle sig til et samlet europæisk frihandelsområde for både landbrugs- og industrivarer. Da Den Europæiske Kul- og Stålungion i 1952 blev etableret, var det en indikation af, at Vesteuropa var ved at blive delt, og da Rom-traktaten i 1957 blev underskrevet, var delingen en realitet. Dermed stod Danmark og det danske landbrug i en meget uheldig situation; Tyskland var et af de seks lande – De Seks – der var med i EF, mens England stod udenfor. I årene 1954-56 steg andelen af den danske landbrugseksport til De Seks fra 22 til 35 procent, mens eksportandelen til England i samme periode faldt fra 50 til 46 procent. Forventningen i Landbrugsraadets ledelse var, at denne udvikling ville fortsætte i årene fremover, og derfor anbefalede man den danske regering at søge om optagelse i EF. Også selv om England stod udenfor. En væsentlig grund til denne holdning kan relateres til oplevelsen med den britiske importtold.²⁴ Som et modsvar til EF blev EFTA – The European Free Trade Association – etableret i 1960 som et egentlig frihandelsområde, men uden EF's overstatslige dimensioner. Sammen med blandt andet Sverige og Norge valgte Danmark at træde ind i EFTA, der havde England som den helt afgørende medlemsstat.

Som nævnt gik Landbrugsraadet i 1957 under præsident Hans Pinstrup og senere fra 1960 med Anders Andersen som præsident stærkt ind for at Danmark skulle melde sig ind i EF, uanset om England var med eller ej. Forventningen var, at dette ville stille landbruget i en bedre økonomisk situation. Gennem 1960'erne var landbruget et presset erhverv, som i stigende grad måtte modtage produktionsstøtte fra den danske stat. Men der var også stor in-

tern uenighed inden for landbruget i EF-spørgsmålet. Hvor Landbrugsraadet og Landboforeningerne gennem alle årene fra 1957 til 1973 var aktive for et dansk EF-medlemskab uanset England, så var Husmandsforeningerne imod. Det hang både sammen med husmændenes traditionelle tilknytning til Det Radikale Venstre – som var imod EF – men i lige så høj grad, at husmændene havde en forholdsvis stor animalsk produktion og derfor var meget afhængige af eksporten til England. Derfor ville husmandsforeningerne kun søge om optagelse i EF, hvis England gjorde det samme – og i øvrigt kun, hvis de radikale var enige.²⁵

De vanskelige eksportforhold op gennem 1960'erne betød, at den mængdemæssige eksport var meget konstant. Det var ikke muligt at øge afsætningen væsentligt inden for EFTA, og salget til EF-landene var svagt faldende grundet skærpede importbetingelser.²⁶ Det var afgørende for, at landbrugets placering som det danske hovederhverv blev overtaget af industrien, der både målt i forhold til produktion og beskæftigelse klart distancerede landbruget. Men stadig skaffede landbruget eksport- og valutaindtægter, og erhvervets politiske indflydelse var derfor fortsat stor. Buksti har lidt paradoksalt betegnet perioden fra begyndelsen af 1960'erne til begyndelsen af 1980'erne som Landbrugsraadets "guldalderperiode". I det ligger der en opfattelse af, at rådet havde en nøgleposition under afsætningsproblemerne i 1960'erne, både helt konkret i forbindelse med at opnå økonomisk støtte til det hårdt trængte landbrug og derefter med at fordele støtten til landmændene. Men også ved at positionere landbruget, så både politiske venner og modstandere kunne støtte landbrugets krav om EF-medlemskab, uanset om England var medlem eller ej. Og senere op gennem 1970'erne havde landbruget og Landbrugsraadet en meget central placering i forhold til EF, som det især var landbruget, der i de første år lukrerede på.²⁷

Danmark blev medlem af EF den 1. januar 1973, efter at der gennem næsten 20 år havde været ført politiske diskussioner om emnet. Op til folkeafstemningen var der en meget følelsesladet valgkamp, hvor især landbruget og Venstre førte an blandt ja-sigerne. Landbrugsraadet og de tilknyttede organisationer malede fanden på væggen om, hvad der ville ske, hvis ikke den danske befolkning stemte ja. Der var en opfattelse af, at uden dansk medlemskab ville landbruget blive afskåret fra at afsætte sine produkter til stor skade for landets indtjening og beskæftigelse. Den socialdemokratiske minister for udenrigsøkonomi, Ivar Nørgaard, påpegede i en husstandsomdelt debatavis forud for valget, at EF's fælles landbrugspolitik var helt afgørende for landet: Landbruget ville opnå en årlig merindtjening på cirka 2,5 milliarder kroner, landet ville hvert år få en ekstra valutaindtjening på 1 milliard, og statskassen ville spare godt 1 milliard årlige støtttekroner til landbruget.²⁸ Som anført af Flemming Just betød det danske EF-medlemskab, at landbrugets betydning op gen-

nem 1970'erne blev styrket, og at det var med til at holde liv i det landbrugs-politiske fællesskab. Den fælles interesse mellem landbruget og de ledende partier – heriblandt Socialdemokratiet – i at forøge landbrugsproduktionen og -eksporten var udtalt og pustede nyt liv i det ellers hensygnende erhverv.²⁹ Med medlemskabet flyttede en stor del af landbrugspolitikken til Bruxelles, og det var grunden til, at Landbrugsraadet oprettede et særligt lobby-kontor her. Det var afgørende for, at landbruget kunne fastholde og udvikle sin stærke politiske position – både i forhold til de politiske beslutningstagere i Danmark og i Bruxelles.³⁰

De gode tider for det danske landbrug fik en afslutning i begyndelsen af 1980'erne. Landmændene inden for EF fik fortsat faste priser for deres produkter, der lå betydeligt over niveauet på verdensmarkedet. Men alligevel steg priserne på landbrugets afsætningsvarer langt mindre end den generelle pris- og lønudvikling i årene efter 1980. Altså har realpriserne på landbrugsvarer været faldende gennem de seneste årtier, hvilket til dels hænger sammen med, at der inden for EF har været stor overproduktion af forskellige fødevarer. Det har været med til at forhindre større fødevareprisstigninger. Samtidig er landbrugets omkostninger til lønninger, gødningsstoffer og kemikalier, brændselsstoffer et cetera steget meget markant siden begyndelsen af 1980'erne.³¹

Set fra landbrugets side er der andre forhold, der i perioden fra begyndelsen af 1980'erne har været lige så afgørende. For at begrænse overproduktionen af fødevarer indførte EF produktionsbegrænsninger på forskellige fødevarer, herunder mælk. Fra 1984 fik hvert medlemsland tildelt landekvoter for, hvor meget mælk der måtte produceres. I Danmark har det medført, at de enkelte landmænd har fået tildelt og opkøbt mælkekvoter. Op gennem 1990'erne har det ført til, at de danske mælkeproducenter har investeret mange penge i mælkekvoter, fordi det er forudsætningen for, at de kan levere mælk. Ved årtusindeskiftet havde en dansk mælkeproducent i gennemsnit købt mælkekvoter til at kunne levere omkring 400.000 kilo mælk om året og ville have investeret omkring 1,5 millioner kroner i disse kvoter.³²

I 1993 blev der også indført en braklægningsordning inden for EF, der skulle begrænse landbrugsproduktionen. I stedet for den jord, der blev lagt brak, fik landmændene tildelt et beløb i støtte. Det medførte blandt andet et stort kontrolsystem til at sikre, at de udlagte brakmarker nu også blev holdt uden for produktionen. I forlængelse af disse ordninger er der løbende gennem de seneste årtier blevet indført miljøbegrænsninger i forhold til produktionsjorden. Jord op til vandløb, fjorde, kyster et cetera er ophørt med at være produktionsjord for at mindske udvaskningen af næringsstoffer og kemikalier. Og der er blevet indført såkaldte harmonikrav, der bestemmer forholdet mellem antallet af dyr på gårdene og gårdenes tilhørende jordareal. Baggrunden for dette krav

er, at der skal være et passende forhold mellem gårdenes produktionsjord og gårdenes besætningsstørrelser. På den måde vil man fra myndighedernes side sikre mod overgødskning og udvaskning af næringsstoffer. En klar konsekvens af braklægningen og harmonikravene har været, at værdien af produktionsjord primært er blevet fastsat ud fra disse faktorer. Jordens bonitet har fået en stadig mindre betydning i værdifastsættelsen, hvilket illustreres af, at prisen på produktionsjord er højest i de områder, hvor der er gårde med store besætninger. Da de fleste mælke- og svineproducenter ved årtusindeskiftet lå i Jylland, er det også i den landsdel, at prisen på produktionsjord har været højest. Det uanset, at jorden i en meget stor del af Jylland er sandet og med lav bonitet.³³

Fra begyndelsen af 1980'erne blev den politiske enighed om landbruget presset fra flere forskellige sider. Det var især miljø- og forbrugerinteresser, der kom på den politiske dagsorden, og det førte til, at det landbrugspolitiske fællesskab i midten af dette årti må siges at være brudt. Den vigtigste grund er utvivlsomt, at landmændene efterhånden udgjorde mindre end fem procent af den erhvervsaktive del af befolkningen, og at landbrugets andel af eksporten var beskedent. Derfor svandt befolkningens opbakning til landbrugets krav ind. Der var efterhånden ringe politisk opbakning, idet de traditionelle landbrugs-partier – Venstre og Det radikale Venstre – havde den største vælgeropbakning i byerne. Og der var næsten ingen repræsentanter fra landbruget, som blev indvalgt i Folketinget. På den måde kan man tale om, at landbruget løbende blev politisk marginaliseret i Danmark.

Miljøspørgsmålet begyndte at poppe op i løbet af 1970'erne, men med argumenter om landbrugets betydning for landets økonomi lykkedes det i første omgang at afvise disse interesser. Det var derfor først i midten af 1980'erne, at landbruget kom i centrum for miljøkritikken. Emner som gødningsudvaskning, pesticidrester og dyrevelfærd kunne ikke holdes væk fra den politiske dagsorden, selv om der blev gjort ihærdige forsøg. Landbruget søgte at begrænse skaderne ved at anvende videnskabelige argumenter, som skulle modbevise udsagnene om erhvervets belastning af miljøet. Det lykkedes i en vis udstrækning, så vandmiljøplanerne fik meget lange frister, og kravet om gødningsafgifter blev afværget. Der var også en stigende kritik af EF's landbrugsordninger, som blot medførte store overskudslagre af fødevarer. Samtidig måtte forbrugerne betale for meget for disse varer, mens landbrugsproduktionen blev endnu mere intensiveret. Der blev derfor stillet krav om et mere frit fødevaremarked, hvor forbrugerne kunne købe billigere varer. Det var alt sammen elementer, der gjorde, at det gamle landbrugspolitiske fællesskab mellem landbrugets organisationer, Landbrugsministeriet og de politiske partier med en fælles interesse i landbrugsproduktionen blev udraderet. Miljøet og forbrugerne var i fokus, og bindingen mellem Landbrugsministeriet og Landbrugsrådet blev brudt.

Landbrugsministeriet skulle ikke længere blot tjene landbrugets interesser, men sikre hele samfundets behov for sunde produkter, der var produceret på en etisk forsvarlig måde.³⁴

Landbruget har løbende været aktiv i forbindelse med Danmarks forhold til EU. Mest udtalt i 1992, hvor den danske befolkning stemte nej til Maastricht-aftalen. I dagene efter meldte Landbrugsraadets præsident H. O. A. Kjeldsen og direktør Klaus Bustrup klart ud i medierne, at et dansk farvel til EU ville være katastrofalt for landet – og for landbruget. Landbrugsraadet udgav i oktober 1992 en såkaldt “Grønbog” med dystre tal for, hvad en dansk udmeldelse ville betyde. I runde tal havde man regnet sig frem til, at 100.000 ville miste deres job inden for landbruget og fødevarerindustrien, og at landet ville miste eksportindtægter for omkring 33 milliarder kroner.³⁵ På den måde forsøgte man fra landbrugets side at øve et stærkt politisk pres på de danske politikere for at finde en løsning på EU-problemet – og på den danske befolkning for at stemme ja ved en sandsynlig ny folkeafstemning om EU. Ellers har Landbrugsraadets top med Kjeldsen, Bustrup og fra 1995 Peter Gæmelke i spidsen løbende forholdt sig til landbrugets syn på EU’s landbrugsstøtte. Noget man officielt er imod, men der er altid et “men”. Men’et hænger sammen med, at danske landmænds konkurrencevilkår i forhold til landmændene i andre lande ikke må blive forringet. Hvis dette kan sikres, er det danske landbrug principielt for en fjernelse af EU’s landbrugsstøtte. Men man ved også udmærket, at især de franske bønder med næb og klør kæmper imod en fjernelse af støtten. Så indtil videre er den principielle holdning til støttespørgsmålet temmelig risikofri for det danske landbrug.

Landbrugets indflydelse ved årtusindskiftet

Historikeren Mads Mordhorst har i flere artikler forholdt sig til fortællingen om det danske landbrug. Det er en positiv fortælling, der med udgangspunkt i andelsbevægelsen gør bønderne til helte i den danske historie. Det var dem, der sikrede Danmark politisk, økonomisk og socialt.³⁶ Men, som han gør opmærksom på, så har denne positive grundfortælling gennem flere år været under pres. De stadigt større landbrug bliver beskrevet som miljøbelastende industrivirksomheder, hvor dyrevelfærden er i bund. Andelsvirksomhederne Arla og Danish Crown har efterhånden udkonkurreret alle andre, og i de senere år har der været adskillige eksempler på, at små mejerier og slagterier er blevet kanøflet. Og senest har bønderne for at tjene flere penge valgt at sende deres svin flere hundrede kilometer sydpå til slagtning. Det er problematisk set ud fra et dyreetisk perspektiv, og det har været stærkt medvirkende til, at slagteriarbejdere i tusindvis er blevet fyret. Ydermere må landbruget forholde sig til kritik af, at omkring halvdelen af EU’s budget bruges til at støtte landbruget. Selv om

støtten siden begyndelsen af 1990'erne i nogen grad er ændret fra produktionsstøtte til en direkte støtte til de enkelte landmænd – blandt andet i forbindelse med braklægningsordningerne – så tildeles de danske bønder hvert år meget betydelige støttebeløb fra EU. En særlig problemstilling er i den forbindelse, at danske landmænd indkasserer store EU-tilskud, mens deres fattige kolleger i de nye medlemslande i Østeuropa får tildelt småpenge.

Andre problemstillinger inden for de seneste par årtier kunne nævnes, men det vigtige er at pointere, at landbruget ved årtusindskiftet kritiseredes fra mange forskellige sider. Og at landbruget – især Peter Gæmelke – blev tvunget til at reagere på kritikken og forholde sig til anklagerne. Men ellers gjorde Landbrugsraadet – der fremover går under navnet Landbrug & Fødevarer – en ihærdig indsats for at agere positivt i forhold til forbrugere, miljø, dyrevelfærd med mere. Tilsvarende har Arla og Danish Crown henvendt sig til forbrugerne med fortællinger om deres produkter i et forsøg på at “gøre det store småt”. Der gøres altså ihærdige forsøg på at fortælle befolkningen og forbrugerne, at landbruget og andelsvirksomhederne fortsat står for de traditionelle positive værdier, som man har stået for igennem næsten 150 år. Om ikke andet kan dette vel ses som et udtryk for, at landbruget og andelsvirksomhederne selv oplever et behov for at påvirke billedet af sig selv. Og at man åbenbart selv mener at have behov for at opnå en større velvilje hos befolkningen og blandt de danske politikere. Om det lykkes er mere tvivlsomt, idet landbruget i dag er marginaliseret med få beskæftigede på gårdene og i forædlingsindustrien. Dermed er den politiske opbakning også langt mere beskedent, end den var tidligere.

En opdatering til 2014

Som nævnt i indledningen er denne artikel oprindeligt bragt i tidsskriftet *Økonomi & Politik* i 2009. Det kan derfor være interessant at foretage en kort opdatering i forhold til, hvad der er sket inden for landbruget siden og spekulere lidt over, hvad der vil kunne ske i fremtiden.

Indledningsvis er det vigtigt at konstatere, at strukturudviklingen gennem de seneste fem år er fortsat med mindst samme styrke som tidligere. Danmarks Statistik har vurderet, at der ultimo 2013 var 11.245 fuldtidslandbrug tilbage, hvilket var et fald fra 11.618 i 2012, mens det altså er mellem 3.000 og 4.000 færre end i 2007.³⁷ Landbrug & Fødevarer (L&F) har opgjort, at der i 2012 i gennemsnit var et jordtilliggende på 66,2 hektar pr. bedrift, hvilket dog ikke giver et helt korrekt billede, idet dette gennemsnit både omfatter heltids- og deltidsbedrifter.³⁸ I 2012 var der således cirka 8.000 bedrifter, der havde mere end 100 hektar jord, mens andre cirka 5.500 bedrifter havde mellem 50 og 100 hektar. Det er således overvejende sandsynligt, at hovedparten af heltidslandbrugene i dag har mere end 100 hektar.³⁹ Det samme billede viser sig,

hvis man kigger på bedriftsstørrelserne for henholdsvis svine- og mælkeproducenter, hvor strukturudviklingen også er løbet stærkt siden 2009. Strukturudviklingen er altså langt fra stoppet, og man kan vel tværtimod argumentere for, at den økonomiske krise fra 2008/09 har været med til at accelerere tempoet.

I 2009 blev organisationen L&F etableret gennem en fusion mellem "*Landbruksrådet, Danske Slagterier, Dansk Svineproduktion, Dansk Landbrug med Dansk Landbruks Medier og Dansk Landbruksrådgivning, samt væsentlige dele af Mejeriforeningens aktiviteter*"⁴⁰ og er en "*erhvervsorganisation for landmænd, fødevarer virksomheder og agroindustrien*". Det er altså ikke alene en slags fagforening for landmændene, men en organisation, der både rummer landmændene og fødevarerindustrien. Organisationen omfatter således virksomheder "fra-jord-til-bord", som det fremhæves på hjemmesiden.⁴¹

Inden for de seneste år har der været en stigende utilfredshed blandt mange landmænd i forhold til landbrugets rammebetingelser i Danmark, og utilfredsheden har i oktober og november 2014 fået mere end 100 landmænd til at melde sig ud af L&F. Tidsskriftet *Effektivt Landbrug* – der er uafhængig af landbrugets organisationer, herunder af L&F – har gennem nogle uger i løbet af efteråret 2014 bragt adskillige artikler om disse udmeldelser, og hvorfor så mange landmænd ikke blot er utilfredse med de nationale politikere, men også med deres egen organisation. Baseret på disse artikler, som blandt andet har bragt udtalelser fra nogle af de udmeldte landmænd, tegner der sig et billede af nogle bestemte temaer, som landmændene er utilfredse med. Man skal dog også tage i betragtning, at utilfredsheden er taget til hen over sommeren og efteråret 2014 som en følge af, at økonomien på mange bedrifter er meget anstrengt og med store forventede underskud i 2014 og 2015.

Det er nødvendigt at gå tilbage til 2010, hvor foreningen *Bæredygtigt Landbrug* (BL) blev etableret. BL kan betragtes som en protestbevægelse inden for landbruget, og helt fra starten har det især været Vandplanen – der er et direktiv rettet mod "*beskyttelse af vandløb og søer, kystvande og grundvand*" – og randzonenlovgivningen⁴², der er tæt forbundet med Vandplanen, som protesterne har rettet sig imod.⁴³ Det er ikke første gang i historien, at der er dannet protestbevægelser inden for landbruget, hvor *Landbrugernes Sammenslutning* i 1930'erne og *Landbruks Reform 1980* – LR 80 – er de bedst kendte eksempler på sådanne bevægelser. BL opfordrede gennem de første år landmændene til at blive ved med at være medlemmer af L&F, men det ændrede sig den 7. oktober 2014, hvor formanden, Flemming Fuglede Jørgensen, opfordrede alle landmænd til at melde sig ud af L&F.⁴⁴ I ugerne efter var der som nævnt mere end 100 landmænd, der valgte at følge Fugledes opfordring, uden at de nødvendigvis alle valgte at melde sig ind i BL i stedet. Under alle omstændigheder kan det – og det blev det også – opfattes som en krigserklæring fra BL's side.

Allerede i juli 2011 var der omkring 3.000 medlemmer af BL, mens medlemstallet i juni 2014 angiveligt var på mere 4.000.⁴⁵ Da hovedparten af medlemmerne er fuldtidslandmænd, er det altså omkring en tredjedel af de aktive landmænd, der er medlem af BL. Direktøren i BL, Bjarne Nigaard, udtalte således i juni 2014, at BL's medlemmer stod for mere end halvdelen af den samlede danske landbrugsproduktion.⁴⁶ Hvis Fuglede får held med sin opfordring til landmændene om at forlade L&F, og hvis landmændene i stedet vælger at melde sig ind i BL, kan man for alvor tale om et politisk splittet dansk landbrug, hvilket står i skarp modsætning til, hvordan billedet var for nogle få årtier siden. Det er naturligvis også muligt, at mange landmænd mener, at BL er blevet for konfrontativ, og derfor vælger at forlade denne organisation for i stedet at bakke helt op bag L&F, men vurderet ud fra udsagnene fra de landmænd, der forlod L&F i oktober og november 2014 virker det ikke sandsynligt – i hvert fald ikke på kort sigt.

Der er mest tale om, at de to organisationer følger forskellige strategier, idet både L&F og BL mener, at regeringens og Folketingets miljøtiltag gennem de senere år er gået for vidt, og at det rammer landbruget uretfærdigt. Senest er det regeringens "Naturplan Danmark", der blev fremlagt oktober 2014, som har fremkaldt stærk modstand fra begge organisationer. L&F har valgt at følge en forhandlingsstrategi – som man stort set har gjort det helt siden 1930'erne – hvor ansatte og folkevalgte fra L&F løbende har deltaget i forhandlinger med embedsmænd og politikere fra ministerierne og diverse styrelser. En strategi, der i juli 2014 blev fremhævet som en vindende strategi i artiklen "*Dansk landbrug er igen blevet en del af det gode selskab*".⁴⁷ Pointen i artiklen var, at den økonomiske krise fra 2008-09, kombineret med L&F's forhandlende linje, havde ført til "*et bemærkelsesværdigt politisk kursskifte over for landbruget og fødevarerektoren*", som det hed i undertitlen. Formanden Martin Merrild forklarede, at L&F gennem flere år havde ført en mediekampagne med fokus på de positive historier om dansk landbrug. Regeringspartierne havde indset landbrugets betydning for landets økonomi, især for eksporten og beskæftigelsen, og den danske befolkning var igen blevet mere positivt stemt over for landbruget.

Denne aktive imagekampagne – der fortsat kører – har fokus på nye positive fortællinger om landbruget, og den kendte film- og tv-mand Jørgen Leth har lagt stemme til filmspottene.⁴⁸ Kampagnen har den selvironiske titel "*Fremtiden er ikke så sort, som den har været*", og på L&F's delegeretmøde i Herning 5.-6. november 2014 beskrev kommunikationsdirektør Leif Nielsen og brandingmanager Lisbeth Olsgaard resultaterne af kampagnen.⁴⁹ Det var lykkedes at få mange aviser til at skrive positive historier om, hvordan kvæg afgræsser og passer på naturen, ligesom man var kommet ud til 1,5 millioner mennesker

via de sociale medier. Desuden havde der været 87.000 besøgende på gårdene i forbindelse med “Åbent Landbrug”, hvilket er det højeste antal nogensinde. Afsluttende forklarede Nielsen:

“I bund og grund; det, som vi gør her, handler om at flytte magt. Det handler om at vinde danskernes tillid. Uden danskernes tillid, er det ikke muligt at få flyttet magten og få folk og politikerne til at agere her-efter”.⁵⁰

Udsagnet illustrerer klart, hvilke strategiske overvejelser der ligger bag L&R’s imagekampagne, men det udtrykker også rationalet bag L&R’s forhandlingsstrategi; at man skal vinde danskernes tillid for at kunne flytte magten.

Samtidig har mange af de utilfredse landmænd forklaret, at de valgte at forlade L&R, netop fordi kampagnen viser, at L&F helt har mistet følingen med, hvordan situationen er ude hos de enkelte landmænd.⁵¹ Den sønderjyske landmand og medstifter af “Agerskovgruppen” – der har arrangeret flere velbesøgte debatmøder på Agerskov kro – Jens Peter Aggesen, udtalte efter, at den første større gruppe sønderjyske landmænd havde forladt L&F i slutningen af oktober 2014, at også hans medlemskab hang i en tynd tråd.⁵² En af grundene til hans udfald var netop ovennævnte imagekampagne, som han mente var helt ude at trit med baglandet;

*“Det har aldrig været så slemt og sort som lige nu. Så sent som i juli måned sagde den daværende direktør Søren Gade til offentligheden, at det hele ser så lyst ud. Det kan da ikke passe, at han og de andre på Axelborg ikke kunne se, hvor det bar henad.”*⁵³

Andre udmeldte landmænd var kritiske over for flere andre ting ved L&F. Mælkeproducenten Tommy Matthiesen fra Midtsjælland forklarede, at han mente, at L&F “*har nogle andre interesser end landmanden ude på gården*”, og at man ikke havde gjort nok for at forhindre lovgivningen om randzoner, der medførte, at han mistede 10 hektar jord uden at få kompensation.⁵⁴ Matthiesen spurgte også retorisk; “*Hvorfor skal L&F holde til på Axelborg, der er en af de dyreste adresser i Danmark, mens medlemmerne går konkurs?*”. Også den nordjyske landmand, Mads Iversen, mente i et læserbrev, at L&F var kommet for langt væk fra at tjene landmændenes interesser, fordi “*de folkevalgte i L&F ikke magter at styre de ansatte på Axelborg og Videnscenter for Landbrug*”.⁵⁵ De ansatte på Axelborg havde læst og festet sammen med embedsmændene i ministerierne og styrelserne, ligesom de var nødt til først at tænke på virksomhederne i L&F – Danish Crown, Arla, DLG med flere – inden bønderne

Figur 3. Axelborg, der var hovedsæde for Andelsbanken fra 1921 til bankens krak i 1925, har siden 1931 lagt lokaler til Landbrugsraadet, nu Landbrug og Fødevarer. Kilde: A. A. Drejer: Dansk Andelsbevægelse i Ord og Billeder. København 1949, s.84. Ukendt fotograf.

kom i betragtning.⁵⁶ Både Matthiesen, Iversen og andre af de landmænd, der forlod L&R omkring den 1. november 2014 gav således udtryk for, at de meldte sig ud, fordi L&F ikke længere repræsenterede deres interesser – at det var blevet et embedsmandsdrevet bureaukrati, der var alt for sammenspist med embedsmændene i ministerierne og styrelserne. Desuden var der en mere eller mindre udtalt utilfredshed med, at afstanden mellem København og provinsen var blevet for stor. Det er også kendetegnende, at de udmeldte landmænd understregede ind ad en kant, at de meldte sig ud af L&F, men at de havde været godt tilfredse med den rådgivning og støtte, de havde modtaget i de lokale landbocentre.

Det er denne utilfredshed, BL indtil videre har forstået at udnytte. Med en klar strategi om at melde fra og aktionere mod regeringens miljøkrav, formår foreningen at tale direkte til de utilfredse landmænd. Når man i april 2012 valgte at anlægge sag mod staten med krav om, at vandplanerne og randzone-lovgivningen blev taget af bordet, var det noget, som mange landmænd kunne forstå. For som formanden i BL, Flemming Fuglede Jørgensen, forklarede, ville

en fjerdedel af landbrugsjorden sumpe til, hvis ikke der blev grebet ind, og det ville naturligvis få meget stor økonomisk betydning for landmændene.⁵⁷ Ligeledes var det igen en sag, der taler til landmændenes utilfredshed med de gældende forhold, da BL i august 2014 kom på kant med miljøminister Kirsten Brosbøl, fordi ministeren mente, at BL havde opfordret landmændene til at overtræde gødningsreglerne – hvilket organisationen afviste.⁵⁸

Det er naturligvis svært at vurdere, hvad der vil ske med landbruget i løbet af de kommende år. Der hersker dog næppe tvivl om, at strukturudviklingen vil fortsætte, og at antallet af fuldtidslandbrug vil blive ved med at falde. Bedrifts-størrelserne vil derfor også blive ved med at stige. Derfor må udmeldelserne i efteråret 2014 virke truende for L&R, fordi antallet af medlemmer både falder som en konsekvens af strukturudviklingen og på grund af en utilfredshed hos en del af landmændene. Hvis denne tendens fortsætter, og ejere af de største og mest produktive landbrug fortsætter med at melde sig ud af L&F og i stedet vælger at støtte den alternative aktivistske organisation BL, vil det på sigt kunne betyde, at L&F sidder tilbage med en stor gruppe af fritidslandmænd, mens BL kommer til at varetage fuldtidslandmændenes interesser. Det vil igen kunne medføre, at Landbrugsministeriet, Miljøministeriet og de tilknyttede styrelser i fremtiden kan blive tvunget til at ændre forhandlingspartner, idet L&F kun repræsenterer en beskedent del af landmændene. Om det sker, kan man naturligvis kun gisne om – men helt utænkeligt er det ikke.

Noter

- 1 Pedersen 1979; Just 1992; Nissen 2004.
- 2 Læs for eksempel Thomsen 2004, s. 84-101 for en grundig diskussion af magt-begrebet.
- 3 Thomsen 2004, s. 84.
- 4 Bjørn med flere 1988, s. 193-350 og Pedersen 1988, s. 18.
- 5 Bjørn 1994, s. 111-13.
- 6 Læs blandt andet Thomsen 2009.
- 7 Bjørn med flere 1988, s. 351-81.
- 8 Nissen 2006, s. 64-70.
- 9 Jacob A. Buksti er cand.mag. i statskundskab og historie, og frem til 1986 var han lektor i statskundskab ved Aarhus Universitet, hvor han havde det danske landbrug som forskningsområde. Han var medlem af Folketinget for Socialdemokratiet 1994-2005 og trafikminister 2000-2001.
- 10 Buksti 1994, s. 95-96.
- 11 Just 1995, s. 13.
- 12 Nissen 2004, s. 50-69.

- 13 Ibid.
- 14 Buksti 1994, s. 95-97.
- 15 Just 1995, s. 13-14.
- 16 Ibid.
- 17 Porsmose og Bjørn 1997, s. 107 og *Dansk landbrug i tal: landøkonomisk oversigt*, 2008, s. 8.
- 18 *Dansk landbrug i tal: landøkonomisk oversigt*, 2008, s. 8
- 19 *Dansk landbrug i tal: landøkonomisk oversigt*, 2008, s. 87-88.
- 20 Nissen 2006, s. 94-97.
- 21 Bjørn 1994, s. 121.
- 22 Bjørn 1994, s. 123.
- 23 Olesen og Villaume 2004, s. 379-397.
- 24 Dethlefsen 1988, s. 24-26.
- 25 Dethlefsen 1988, s. 113-124.
- 26 Helmer Petersen 1988, s. 238-245.
- 27 Buksti 1994, s. 97-101.
- 28 *Danmark og EF*.
- 29 Just 1995, s. 14-15.
- 30 Buksti 1994, s. 99-101.
- 31 Hansen 1994, s. 29-32.
- 32 Jeppesen og Nissen 2000, s. 57.
- 33 *Dansk landbrug i tal: landøkonomisk oversigt* 2008, s. 4-24.
- 34 Just 1995, s. 14-17.
- 35 *Grøn bog: betydningen af EF's landbrugspolitik for dansk landbrug og den danske samfundsøkonomi*.
- 36 Mordhorst 2007, s. 105-107.
- 37 <http://www.statistikbanken.dk/jord2>
- 38 *Fakta om erhvervet 2013*, s.10, tab.1.2.
- 39 Ibid.
- 40 www.lf.dk. Opslag 10.11.2014.
- 41 Ibid.
- 42 Ifølge randzonenloven er det bestemt, hvor langt fra vandløb og søer der må gødes, sprøjtes et cetera.
- 43 <http://www.baeredygtigtlandbrug.dk>. Opslag 10.11.2014.
- 44 *Effektivt Landbrug*, 7.10.2014: "Flemming Fuglede: Meld jer ud af Landbrug & Fødevarer".
- 45 *Effektivt Landbrug*, 2.7.2011: "Bæredygtigt Landbrug runder 3.000 medlemmer" og *Politiken*, 24.6.2014: "MRSA-oplysninger bør ikke offentliggøres" samt *Effektivt Landbrug*, 16.8.2014: "BL vil have alle sine medlemmer med i et stort gødningsforsøg".

- 46 *Politiken*, 24.6.2014: “MRSA-oplysninger bør ikke offentliggøres”.
- 47 *Jyllands-Posten*, 14. juli 2014: “Dansk landbrug er igen blevet en del af det gode selskab”.
- 48 Se *Effektivt Landbrug*, 7.11.2014: “Det handler om at flytte magten” og www.lf.dk/Aktuelt/Den_nye_fortaelling.aspx. Opslag 10.11.2014.
- 49 Se *Effektivt Landbrug*, 7.11.2014: “Det handler om at flytte magten”.
- 50 Ibid.
- 51 Læs for eksempel *Effektivt Landbrug*, 21.10.2014: “Markante producenter forlader L&F”.
- 52 *Effektivt Landbrug*, 28.10.2014: “Axelborg ude at trit med baglandet”.
- 53 Ibid.
- 54 *Effektivt Landbrug*, 8.11.2014: “Vi vil behandles ordentligt”.
- 55 *Effektivt Landbrug*, 6.11.2014: “Hvorfor jeg har meldt mig ud af Landbrug & Fødevarer”.
- 56 Ibid.
- 57 *Effektivt Landbrug*, 28. april 2012: “Bæredygtigt Landbrug stævner staten”.
- 58 *Effektivt Landbrug*, 20.8.2014: “Miljøminister fastholder beskyldninger om lovbrud”.

Trykt Litteratur

- Bjørn, Claus med flere: *Det danske landbrugs historie III. 1810-1914*. Odense 1988.
- Bjørn, Claus: “Syv præsidenter – syv snap shots”. I Claus Bjørn, (red.): *Det handler om mennesker. Landbrugsraadet 1919-1994*. København 1994, s. 111-129.
- Buksti, Jakob A. (1994), “Landbrugsraadet – en politisk medspiller”. I Claus Bjørn, (red.): *Det handler om mennesker. Landbrugsraadet 1919-1994*. København 1994, s. 93-110.
- Danmark og EF*, debatavis. Folketinget 1972.
- Dansk landbrug i tal: landøkonomisk oversigt*, 2008.
- Dethlefsen, Anita: *På vej mod EF. Landbruget og de europæiske markedsplaner 1957-72*. Odense 1988.
- Effektivt Landbrug*, årgang 2010-2014.
- Fakta om erhvervet 2013*. Landbrug og Fødevarer
- Grønbog: betydningen af EF's landbrugspolitik for dansk landbrug og den danske samfundsøkonomi*. Landbrugsrådet 1992.
- Hansen, Henning Otte: “Dansk landbrugs nuværende status”. I *Tidsskrift for landøkonomi*, årg. 181, 1994, nr. 1. s. 22-39. Jeppesen, Lone og Mogens R. Nissen: *Hollandske landmænd i Danmark – Bekymring eller beundring?* Odense 1988.

- Just, Flemming: *Landbruget, staten og eksporten 1930-1950*. Esbjerg 1992.
- Just, Flemming: "Fra Axelborg til Slotsholmen. Forholdet mellem landbrug og stat", *Samfundsøkonomien nr. 2*, 1995, s. 11-18.
- Kjærgaard, Niels: "Vintermødet: Dansk landbrug, subsidierne og samfundsøkonomien", *Tidsskrift for Landøkonomi*, 187 (1), 2000, s. 24-27.
- Mordhorst, Mads: "Fire historier om smør og fortællingens magt". I Niels Finn Christiansen med flere, (red.): *Ole lange. Fra kætter til koryfæ*. København 2007, s. 102-116.
- Nissen, Mogens R.: *Produktions- und Lieferfreudigkeit. Landbruget under den tyske besættelse 1940-1945*. Upubliceret ph.d.-afhandling ved Syddansk Universitet 2004.
- Nissen, Mogens R.: "Henrik Hauch – 'Han blev ikke borte i vrirmlen'". I Henrik Lundtofte, (red.): *Samarbejde og sabotage – seks mænd 1940-45*. Esbjerg 2006, s. 60-99.
- Olesen, Carsten Borring og Poul Villaume: "I blokopdelings tegner": I Carsten Due-Nielsen, med flere. (red.): *Dansk udenrigspolitik historie 5*. København 2004.
- Pedersen, Erik Helmer: *Landbruksraadet som erhvervspolitisk toporgan 1919-33. Studier i de danske landbrugsorganisationers historie*. København 1979.
- Pedersen, Erik Helmer: *Det danske landbrugs historie IV, 1914-1988*. Odense 1988.
- Petersen, Nikolaj: "Europæisk og globalt engagement 1973-2003". I Carsten Due-Nielsen, med flere (red.): *Dansk udenrigspolitik historie 6*. København 2004.
- Porsmose, Erland og Claus Bjørn: *Landbrugets historie – kort fortalt. Fra bondestenalder til GATT-aftale*. Aarhus 1997.
- Thomsen, Jens Peter Frølund: "Magt". I Tim Knudsen, (red.): *Kernebegreber i politik*. 2. udgave. København 2004.
- Thomsen, Merete Bo: "Anders Nielsen og landbrugsrådet af 30. august 1915", *Landbohistorisk Tidsskrift* 2009:2, s. 10-40.

Internetsider

- www.lf.dk/Aktuelt/Den_nye_fortaelling.aspx (Landbrug og Fødevarer)
- <http://www.baeredygtigtlandbrug.dk/> (Bæredygtigt Landbrug)
- http://www.lf.dk/Om_os/Landbrug_og_Foedevare/Om_Landbrug_og_Foedevare.aspx (Landbrug og Fødevarer)
- <http://www.statistikbanken.dk/jord2>, (Danmarks Statistik)

Summary

The main focus of this article – which was first published in the journal *Økonomi & Politik* in 2009 – is directed towards the Danish agricultural political power in the postwar period. It is argued that the Agricultural Council of Denmark had a massive political influence until the early 1980s and that this influence was established during the economic crisis of the 1930s and the German occupation of Denmark 1940-45.

This massive influence was closely related to the fact that Danish agriculture was crucial for Danish economy throughout the 20th century. Until the end of the 1950s, the value of agricultural produce accounted for about 75 % of total Danish exports, just as a very large proportion of the population were employed in agriculture and the food processing industry up to that point. The massive influence was also connected with the fact that for many decades there was a very close relationship between the top of the Agricultural Council of Denmark and leadership of the political parties in Parliament. Until around 1980 a policy community existed consisting of a few leading players from the Agricultural Council and senior politicians in Parliament, who had a common interest in supporting agricultural production.

But since the early 1980s agriculture's political power has continuously declined. As the economic significance has been reduced very significantly – especially in terms of employment, where today only about 5 % are employed in agriculture and the food processing industry – it has been increasingly difficult for Danish agriculture to get through with its political demands. Instead, policy topics such as animal welfare, environmental issues, and health and food quality have become important issues on the political agenda.

Forfatterpræsentation

Se artiklen “Programm Nord – egnsudvikling og jordkamp” andetsteds i dette tidsskrift.